

42578

NSV Vabariik  
Töetajate Tüandusinstituut

MINU VEERING  
EESTI KOOLI LOOMISTÖÖSSE  
(Märt Meose mälestusi)

S i s u:

|                                                                                          | lk. |
|------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Mis on Eesti kool ja millal algas selle loomine . . .                                 | 2   |
| 2. Milles seisis loomine ja loomise raskused . . . . .                                   | 3   |
| 3. Minu loomistöö algus . . . . .                                                        | 4   |
| 4. Minu tegevus haridusinstruktorina . . . . .                                           | 4   |
| 5. Õpetajate ettevalmistamine . . . . .                                                  | 6   |
| 6. Koolinõunikuks määramine ja tegevuse algus kooli-<br>nõunikuna . . . . .              | 7   |
| 7. Esimene revideerimisreis . . . . .                                                    | 8   |
| 8. 1920.a. I poolal revideeritud koolid ja aruandlus                                     | 9   |
| 9. Koolitöö parandamiseks astunud esimesi samme . . .                                    | 9   |
| a) töökavade nõudmine . . . . .                                                          | 10  |
| b) juhatusi emekeele õpetamise alal . . . . .                                            | 10  |
| c) " koduloo alal . . . . .                                                              | 12  |
| d) joonistamise ja käsitöö alal . . . . .                                                | 13  |
| 10. Tunniplaanide kinnitamine . . . . .                                                  | 13  |
| 11. Uue kooli põhimõtete selgitamine:                                                    |     |
| a) koosolekud . . . . .                                                                  | 14  |
| b) "Meie kool" . . . . .                                                                 | 15  |
| c) Koolinõutused . . . . .                                                               | 15  |
| 12. Võõrkeelte küsimus . . . . .                                                         | 15  |
| 13. Teadmiste täiendamine:                                                               |     |
| a) välismaa reisisidel . . . . .                                                         | 17  |
| b) kursustel . . . . .                                                                   | 18  |
| c) kirjanduse lugemisel . . . . .                                                        | 20  |
| 14. Metoodilise töö viimistlemine . . . . .                                              | 21  |
| a) aabitsakursus . . . . .                                                               | 21  |
| b) lugemistunni ümberkorraldamine . . . . .                                              | 22  |
| c) grammatilised harjutused . . . . .                                                    | 24  |
| 15. Õpilaste klassivälise lektüüri korraldamine . . . .                                  | 27  |
| 16. 6-klassilise algkooli õpilase oskuste ja teadmiste<br>uurimine - emakeeles . . . . . | 28  |
| 17. Metoodilised tööd teiste ainete alal:                                                |     |
| a) ajalugu . . . . .                                                                     | 29  |
| b) matemaatika . . . . .                                                                 | 29  |
| c) teisi aineid . . . . .                                                                | 31  |
| 18. Õpetajate instrueerimise koosolekud . . . . .                                        | 32  |
| 19. Õpetajate esindajate ekskursioonid pedagoogilistes-<br>se õppeasutistesse . . . . .  | 32  |
| 20. Minu esinemisi väljaspool oma maakonda . . . . .                                     | 33  |
| 21. Koolitöö liigub paranemise suunas . . . . .                                          | 33  |
| 22. Paranevad töötingimused - koolimajad, õppevahendid                                   | 35  |
| 23. Kooliaiad . . . . .                                                                  | 35  |
| 24. Koolitöö juhtijad - õpetaja, koolinõunik . . . . .                                   | 37  |
| 25. Minu kooli revideerimistöö käik. Koolikohustusest.                                   | 37  |
| 26. Liikumine küüthobustel . . . . .                                                     | 40  |
| 27. Juurdlused ja tülide lahendamised . . . . .                                          | 42  |
| 28. Poliitilised küsimused ja õpetajate kaitsmine . . .                                  | 42  |
| 29. Minu tegevus nõukogude ajal õpetajana . . . . .                                      | 45  |
| 30. Minu tegevus kooli loomise alal nõukogude korra<br>juures . . . . .                  | 46  |

MINU VEERING  
EESTI KOOLI LOOMISTÖÖSSE

(Märt Meese mälestusi)

Eesti kooli loomistöö, millal see siis algas? Seda algust ei saa väga kaugesse minevikku viia, see on aega, mil Eestis koole veel ei olnud. Tsaarivalitsuse ajal meil olid ju koolid, vallakoolidest peale kuni ülikoolini. Nende koolide korraldamise kohta, välja arvatud vallakoolid, oli eesti rahval aga vähe üheda. Koolide programmid ja koolitöö eesmärgid olid vene valitsuse poolt kindlaks määratud ja õppekeeleks oli kõigis kooles, algkoolist peale, vene keel. 1905.a. revolutsiooni tagajärjel lubati küll avada ka emakeelseid koole ja neid siis asutati haridusseltside poolt era viisil. Nii töötas Tartus Eesti Noorsoo Kasvatusseltsi Tütarlaste Gümnaasium, teistes kohtades asutati progümnaasiume. Põhja-Eestis, kus puudus kohustuslik kihelkonnakoolide ülalpidamine ja neid seal seetõttu olid vaid üksikud, avasid haridusseltsid oma kulul kõrgemaid algkoole. Need koolid olid aga reaktsioonilistele vene ametnikele pinnaks silmas ja nende tegevusele tehti igasuguseid takistusi. Keilas kange revisjoni järel suletigi haridusseltsi kool. Pealegi olid need koolid sunnitud, vähemalt vanemates klassides, üle minema venekeelsele õpetusele, et õpilastel ei oleks takistusi kõrgemaastmelitesse koolidesse pääsemiseks. Seesugune olukord koolide alal kestis meie maal kuni

Suure Oktoobrirevolutsioonini. Ka see suur sündmus Vene riigi elus ei toonud järsku muudatust eestlaste ellu ega koolikorraldusse. Ei saanud ju veel midagi tegema hakatagi, kui 1918.a. algul (veebruaries) saksa sõjavägi okupeeris meie maa. Meie koolid tõmmati saksa mündrisse ja nad kandsid seda mündrit kuni okupantide lahkumiseni 1918.a. lõpul. Kui Eesti oli võõrastest vägedest vabanenud, siis alustas Eesti kodanlik valitsus eesti elu korraldama ja ka eesti rahvuslikku kooli looma. 1919.a. Asutavakogu poolt kehtima pandud "Avalikkude algkoolide seaduse" alusel hakati algkooli ümber korraldama ja ka teistele koolidele eesti ilmet andma. Seega võime siis 1919. aastat Eesti kooli loomise alguseaastaks lugeda.

Looma - tähendab tavaliselt - tegema midagi ei millestki. Eesti kooli loomise kohta see lause täielikult just ei sobiks, sest meil koolide alal, nagu eespool nägime, oli juba midagi olemas. Ei taha sellepärast ka paika pidada õpetajate kursustel ühe välismaa lektori poolt öeldud väide, et oma rahvusliku kooli loomine pidi meil soodsam olema, sest meil ei pidavat sel alal takistavaid traditsioone olema. Takistus ja raskusi oli aga palju, kõigeenem endise kooli igandite mõel. Tulid ju uued koolid üles ehitada vanade koolide baasil ja endiste õpetajate poolt, kes vanast vanast nii kergesti ei vabanenud. Pealegi oli õpetajatest suur puudus, peamiselt gümnaasiumide (keskkoolide) osas. Tsaari ajal olid gümnaasiumi õpetajateks peaaegu eranditult inimesed võõrast rahvusest, kes revolutsiooni järel meie maalt lahkusid. Oma rahvusest vähesed gümnaasiumi õpetajad asusid ülikooli õp-

petoolidele. Õpetajatest olid ka paljud langenud Esimeses maailmasõjas. Pealegi muudeti meie algkoolid maal Avalikkude algkoolide seaduse alusel juba 1919. aastast peale kahekomplektilisteks neljanda sundusliku õppeaasta juurdelisamisega. Avati ka uusi keskkooli. Kõik see nõudis rohkesti uusi õpetajaid, keda oli aga raske leida. Ka kooliruumid ei vastanud laiendatud õppetegevusele. Eestikeelseid õpikuid peasegu ei olnudki. Tuli läbi ajada algul õpetajate suuliste tõlgetega, hiljem ilmusid tõlked ka trükkis. Seesugustes oludes tuli hakata Eesti kooli looma. Raskustest saadi aastate jooksul siiski üle, tänu energilistele tegelastele, keda innustas töö kõrge eesmärk, s.o. oma rahvusliku kooli loomine.

Sellesse loomistöösse panin ka mina oma veeringu. See töö sai laiemas ulatuses mul võimalikuks, kui mind määrati Virumaa koolinõunikuks 1919.a. detsembris. Seesugusele laiemale tegevusele oleksin ma võinud asuda küll juba 1918.a. saksa okupatsioonivõimude lahkumise järel, kui mind kutsuti Virumaa Koolivalitsuse juhatajaks. Olin aga Väike-Maarjas sukeldunud väga mitmesugusesse tegevusse, millest raske oli järsku välja pääseda. Väikemaarjalaste tungival palvel jätkasin vanas kohas oma tegevust (vt. „Kih.kooli ajalugu“ lk.81).

1919.a. asuti Virumaal koolikohustust laiendama neljanda õppeaasta lisamisega. Selle läbiviimise võimalust arutati maakonna nõukogus, mille liige ma olin. Et Virumaal siis veel koolinõunikud puudusid, otsustati maakond (suurim teistest) jaotada nelja piirkonda ja panna neisse ajutiselt ametisse neli haridusinstruktorit. Väike-Maarja ja Simuna kihel-

kond määrati minu tegevuspiirkonnaks. Kadrina ümbruskonnas oli instruktoriks Kadrina haridusseltsi kooli juhataja Paul Pedisson, maakonna keskosas - Pikaristi kihelkonnakooli juhataja Pastak ja Alutaguses Jõhvi koolijuhataja Möller. Instruktorite ülesandeks oli - "korraldada valdades koolivõrgu loomist ja haridusasja üldse". Selleks oli instruktoritel õigus kokku kutsuda vallakoolivalitsusorgane, vallanõukogude koosolekutest osa võtta, koolides õpetust pealt kuulata ja õpetajatele tarvilist juhatust anda". (Virumaa Koolivalitsuse kiri mulle 31. maist 1919.a.). Instruktorina tuli mul siis kõik oma piirkonna koolid läbi sõita ja kaaluda võimalusi, kuidas saaks juba sama aasta sügisel neljas õppeaasta tööle panna. Sõit algas juunikuus, mil koolitöö oli lõppenud. Kurb oli pilt paljudest koolimajadest, eriti Salla vallas. Kirjutan sellest ilma liialdamiseta. Salla külas asuva koolimaja juurde tulles märkasin, et koolimaja välisseinas on augud ja pärisin õpetajalt, millest need võisid tekkida. Küsitu vastas, et vallavolikogu liikmed koolimaja järelvaatusel olid need augud teinud, jalaga seina tugevust katsudes. Lasinurme koolimajja ei pääsenud sisse - kedagi ei olnud kodu. Läbi tuhmunud ja katkiste aknaklaaside võis näha klassi sisemust. Põrand paiguti haljendas seal kasvavatest hernevõsudest. Lapsed talvel herneid süües olid teri põrandale pudendanud, mis põranda katkiste laudade vahele peitu pugesid ja jäid seal kevadet ootama. Maja õige hõredaks muutunud katuse kaudu oli klassi parajaselt niiskust tulnud. Nii olid siis hernekasvuks soodsad tingimused. Teiste Salla valla koolimajade seisukord ei olnud

palju parem. Ka teistes valdades oli rohkesti viletsaid koolimaju.

Vallakoolid olid tsaariajal enamikus ühekomplektilised. Klassid olid ehitatud avarad, sest nendes peeti rahvale ka palvetunde. Teise klassiruumi saamiseks tuli suur klass poolitada vaheseinaga kaheks. Nii lahendati kergesti ruumideküsimus enamjagu koolides. Teistes tuli avatav uus komplekt paigutada kas talu- või mõisamajja. Laste loendamise teel tehti koolikohustuslike laste arv nelja õppeaasta ulatuses kindlaks ja valmistati puuduvad koolipingid. Kõikide nende tööde kohta koostati eelarved ja esitati vallavolikogudele kinnitamiseks. Valitsuse esindajana olin neil koosolekuil ja põhjendasin kulutuste tarvidust. Ettepanekud ja eelarved võeti volikogudes vastu ja kinnitati maakonna koolivalitsuse poolt. Vallad asusid korraldustööde läbiviimisele. Nii tehti ka teistes instruktorite jaoskondades ja Virumaa koolides hakkaski 1919.a. sügisel kehtima nelja-klassiline sunduslik algkool, mitmes teises maakonnas toimus see hiljem.

Õpetajate ettevalmistamiseks korraldati 1919.a. suvel Rakveres ülemaakondlikud kursused. Nendest osavõtjad määrati sügisel tühjaks jäänud ja uutele õpetajate kohtadele. Ettevalmistamiskursused kestsid kolm suve ja nendest osavõtjad said sooritatud eksamite järel algkooliõpetajakutse. Seesugused kursused toimusid igas maakonnas. Sellest kõigest oli aga vähe koolikohustuse laiendamisest tingitud ülevabariigilise õpetajate vajaduse rahuldamiseks. Endiste Tartu ja Rakvere õpetajate seminaridele avati lisaks Võru

ja Haapsalu seminar, pandi tööle pedagoogilised klassid Viljandi, Kuresaare (Kingissepa) jt. gümnaasiumide juurde. Keskkooliõpetajaid valmistati ette ülikooli juures korraldatavatel kursustel jne. Siiski oli algaastail, eriti keskkoolide osas õpetajatest suur puudus, nõnda et tuli tööle rakendada juhuslikke, ilma pedagoogilise ettevalmistuseta ja ka vähese üldharidusega isikuid. Pääsesid koolidesse tööle ja püsisid seal lühemat aega ka isikud võltsitud ja võõraste dokumentidega.

Sideme pidamiseks Koolivalitsuse ja koolide vahel ning koolide revideerimiseks pandi ametisse koolinõunikud (Schulrat), keda teisel iseseisvuse aastakümnel nimetati ümber koolide inspektoriteks. Eespool nimetatud haridusinstruktoritel olid küll seesugused ülesanded, see institutsioon ei olnud aga loodud vabariigi valitsuse poolt, see kehtis vaid Virumaal. Koolinõunike leidmine tegi kohalikele koolivalitsustele raskusi. Pikemat aega seisis koolinõunike kohad täitmata vastavate isikute puudumise tõttu. Virumaa Koolivalitsus oma kirjaga 9. det. 1919.a. määras mind Virumaa koolinõunikuks. Selle otsuse kinnitas Haridusministeerium pärast vastava määruse vastuvõtmist Asutava Kogu poolt 17. mail 1920.a. Olin algul ühe aasta üks Virumaal selles ametis. Virumaa jaoks oli ette nähtud kolm koolinõuniku kohta ja Narva linnale eraldi veel üks. Kui hiljem need täideti, siis nimetati minu tegevuspiirkond esimeseks koolinõuniku jaoks.

Tegevust alustasin ma 16. detsembril 1919.a. Esimene väljasõit minu asukohast Väike-Maarjast oli Simuna Haridus-

seltsi kooli. Seal olid tekkinud arusaamatused koolijuhataja Roosvaldi (Raigna) ja õpilaste vahel. Asja selgitamine ja lahendamine ei olnud kuigi kerge. Üldse ei meeldinud mulle ja olid päris vastikud tülid õpetajate eneste ja õpetajate ning lastevanemate vahel. Neid juhtus aga üsna sagedasti. Kõigest sellest pikemalt hiljem.

Enne revideerimisreisidele asumist palusin valdadel andmeid koolide ja skeeme valla koolivõrgu kohta. See materjal oli mul tarvilik maršruutide koostamiseks. Tuli ju välja sõita terveks nädalaks ja mõnikord ka pikemaks ajaks. Esimene reis kestis  $2\frac{1}{2}$  nädalat (12.- 28. jaan. 1920.a.). See kulges laial rindel Jõhvist alla Peipsi suunas, sealt Tudulinna, Roela ja Avanduse valla kaudu tagasi Väike-Maarjasse. Seesuguse kestva ja pika reisi jaoks pidi kõik tarvilik, tol ajal ka leivakott, kaasas olema, sest sõda ei olnud veel lõppenud ja toiduainetest oli kohtadel suur nappus, õpetajad käisid kogunisti linnadest toitu toomas. Väljasõiduks kuni Jõhvini sai raudteed kasutada, kõik muu esa teest tuli läbida valdade poolt antud küüthobustega. Kui vilets oli tihtipeale küüdi saamine, ka selle juures tuleb peatuda edaspidi.

Esimesel reisil külastasin 27 kooli. Nendest 4 kooli ei töötanud õpetajate ja õpilaste haiguse tõttu. Nägin 45 õpetaja tööd. Nii olid maakoolide kohta esimesed muljed saadud, need olid aga üsna masendavad. 8 koolil olid vanad ebahügieenilised ruumid. Kolmandiku õpetaja töö oli ilmetu, mitmel päris nõrk. Oli puudus õppevahenditest ning õpikuist jne. Üldse - koolitöö seisukord oli madalam kui ma arvata võisin.

Samasugune mulje jäi mul koolidest ja koolitööst minu teisel reisiril, mis kestis 5.- 27. veebruarini 1920.a. Sel korral külastasin Lüganuse ja Rakvere ümbruse 26 kooli. Hiljem Lüganusest idapoolsetesse koolidesse ma enam ei pääsenud, sest enam-jagu sealseid kooli tuli sulgeda levineva plekilissoetõve tõttu. Liikusin siis maakonna kesk- ja lüganepoolses osas. Üldse külastasin 1920.a. I poolel 110 kooli ja nägin 169 õpetaja tööd. Tuleb nentida, et eespool kirjeldatud pilt koolidest palju ei muutunud, nõrgapoolsete ja nõrkade õpetajate suhteline arv kogunisti suurenes. Oli küll ka võrdlemisi häid õpetajaid, nende arv küündis vaid 1/7-ni nähtud õpetajate üldarvust.

Diagnoos oli pandud. Olukorra kirjelduse esitasin reisi järel Maakonna Koolivalitsusele. Tegin seda enese poolt koostatud kava järgi. Esimese 2½ a. koolide revideerimisaktide originaalid on minu käes, teised jäid Koolivalitsusse. Ära kirjad aktidest koos kokkuvõtete ja ülevaadetega andsin Maakonna Koolivalitsusele ja saatsin ka Haridusministeeriumile. Kokkuvõtted tegin algul vabas vormis, hiljem andis Haridusministeerium selleks üldised juhised.

Juba esimesel poolaastal saadud andmete alusel tuli olukorra parandamiseks hakata samme astuma. 19. veebruaril 1920.a. saadab Maakonna Koolivalitsus koolivalitsuse juhataja E. Rosenbergi ja koolinõuniku allkirjaga ringkirja kohalikkudele koolivalitsustele õpetajatele teatamiseks. Olgu märgitud, et Avalikkude Algkoolide seaduse järgi olid ka valdades oma koolivalitsused koolivanemaga eesotsas. Ringkirjas juhiti tähelepanu koolitöös leitud puudustele

ja nõuti nende kõrvaldamist. Saadeti ka minu poolt väljatöötatud vorm kooliealiste laste nimestiku jaoks. Puudustele koolitöös juhib õpetajate tähelepanu <sup>✓</sup>koolivalitsuse juhataja ka järjekordsel maakondlikul õpetajate kokkutulekul. [Avalikkude algkoolide seaduse alusel oli iga õpetaja kohustatud kas terve kooliaasta või selle poole <sup>valmis</sup> jaoks töö-  
kava, milles pidi märgitud olema ülevaade õpetatava aine materjali kohta ja selle paigutamise üle aja raamesse. Seda tööd õpetajad ei olnud veel teinud, millest oligi suurel määral tingitud laakilolek õppetöös. Maakonna <sup>✓</sup>koolivalitsus oma 12. aprilli 1920.a. ringkirjas juhib tähelepanu sellele seaduse nõudele ja soovitab, et õpetajad valla piirides rühmitaksid ainete järgi ja asuksid kollektiivselt töökavu koostama, vähemalt teeksid kohtadel eeltöö, mis oleks materjaliks õpetajate suvekursuslastel töökavadele lõpuliku kuju andmisel. 1920.a. suvel kogunesid õpetajad teistkordselt kursustele, mille juhatajaks ma olin. (Kursustest võtsid soovi korral osa ka kutsega õpetajad). Seal selgus, et õpetajad ei olnud kohtadel töökavade asjus peaaegu midagi teinud. Ei saanud siis ka kursustel töö rohkuse tõttu töökavadele ilmet anda. Puudusid ju ka kogemused sel alal. Oma 12.sept. 1920.a. ringkirjas andsin koolidele vormi ja juhised töökavade koostamiseks koos näidetega. Neil alustel sai õpetajatelt nõuda töökavade koostamist. Ulatuslikumad juhtnõõrid töökavade koostamiseks ainete järgi andsin hiljem ajakirjas "Eesti Kool".

Väga puudulikuna püsis koolides igivana õppeaine - emakeele käsitus nii kirjalikus kui ka suulises osas. Kirju-

tada tuli õpilastel liitklassides palju. Kirjutamisele rakendati vabalt jaoskonna õpilasi peamiselt selleks, et nad õpetajat tema töös ei segaks. Esimeses klassis tehti enamasti lugemikust ära kirja. Vanemates klassides kirjutati ka grammatilisi harjutusi. E. Petersoni (Särgava) "Algharjutustest" ja A. Rulli harjutustikust. Tööd olid süsteemita ja ei olnud kooskõlas kehtiva õppekavaga. Sageli anti harjutused kirjutada ilma eelneva seletuseta, nimetati vaid harjutuse number ja algas töö. Oli juhtumeid, kus sama klassi õpilased olid harjutuste kirjutamisel eri kaugusel. Kirjutati nii, kuidas keegi jõudis, ise üle minnes ühelt harjutuselt teisele. Seesugune töö ei saanud muidugi keeleõpetusele kasuks olla. Tööd jäid sageli õpetaja poolt ka kontrollimata. Selle puuduse kõrvaldamiseks koostas in 1. klassi jaoks süstemaatilise harjutuste kava 60 tunniks ja 2. klassi jaoks 120 tunniks. 3. ja 4. klassi jaoks näitas in vaid, kust leidub materjali harjutusteks. 1. ja 2. klassi kavas oli õppekava aine jaotatud tundideks ja näidatud, kust leidub materjali harjutusteks. 1921.a. sügisel saatsin kavad šapirografeeritult koolidele koos juhiseiga kavade kasutamise kohta. Ringkirjas andsin juhatusi ka etteütluste ja kirjandite kirjutamiseks.

Lugemistunni käsitletus oli enamikus koolides samasugune kui oli see minu enese vallakoolis õppimise ajal 30 aastat varem. Ikka vaid etteantud palade mehhaaniline lugemine, kusjuures lühemad palad loeti läbi kuni 10 korda. Esitati ka küsimusi pala sisu kohta. Jutustamiseks olid õpilastel palad pähe õpitud ja õpitu kanti ette raamatu järgi sõna-

sõnalt. Õpetaja jälgis jutustamist ka raamatu järgi ja tuletas õpilasele meelde koha, kus see takerduma jäi. Uued palad ja ka luuletused päheõppimiseks anti ette seletamata. Mõni õpetaja arvas kogunisti, et nooremates klassides olevat seletuste andmine veel varajane ja ülearune. 1919.a. suvekursustest oli sel alal vähe kasu saadud. Vaid üksikute õpetajate töö oli ilmet. Paremate õpetajate seisukohti arvesse võttes saatsin 1920.a. sügisel koolidele Šapirografeeritud ringkirja, milles andsin juhatusel nelja esimese klassi Kampmanni lugemiku palade tarvitamise kohta. Selles oli ka märgitud, millised lugemiku luuletused võiksid tulla päheõppimisele, et ära hoida kõikide lugemikus leiduvate luuletuste päheõppimist, mida mõnes koolis märgata oli. Ringkirjas oli tähelepanu juhitud ka Kevendi käsiraamatule mõnuga lugema õpetamise kohta.

Vaeslapse osas püsis ka uus aine Eesti koolis, s.o. kodulugu. See ei tahtnud kuidagi jalgu alla saada. Koduloo mõiste ei olnud õpetajatel selge ja ainele ei osatud sisu leida ega õpetamisele ilmet anda. Koduloo all mõisteti üsna tihti kodumaa geograafiat ja õpetati seda. Uue aine tunnid kujunesid sageli asjatuks ajakuluks. Olid küll juba ilmunud mõned käsiraamatud, nagu H. Turp'ilt "Koduloo metoodika" ja S. Sütt'ilt - "Kodulooained". Ka õppekava oma seletuskirjaga pakkus juhatusi. Kõigest sellest oli ikka nagu vähe. Asja parandamiseks andsin 1922.a. sügisel koolidele Šapirografeeritult enese poolt väljatöötatud koduloo töökavad esimese kolme klassi jaoks, kus seda ainet õpetati. Iga klassi jaoks oli selles kavas läbi töötatud tarvilik arv (90) tundi järg-

mise skeemi järgi: a) tunni aine, b) tunni käsitlemisviis, koht, aeg, c) juhatusi kirjandusest küsitlemise kohta, d) õppevahendid, e) tunni ainele vastavad palad - saateaine, f) õpilaste iseseisvad tööd. Kava koostamine oli väga pingerikas töö ja ta nõudis tutvumist väga laialdase materjaliga. Koolid olid tühnikud seesuguse abi eest. Viru maakonna kolleegid (1922. aastal olime juba kolmekesi) said need kavad kasutamiseks. Ühel koolinõunike nõupidamisel tutvustasin ma ka ~~haridus~~haridusministeeriumis teiste maakondade kolleege selle suure tööga. Kuuldavasti olevat mõned neist saatnud kavad ka oma ringkonna koolidele juhtnõõriks töö korraldamisel koduloo alal. Kavad aitasid suuresti kaasa koduloo õpetamise ilmekamaks muutmisele.

Uued ained koolis olid ka käsitöö ja joonistamine. Nende ainete õpetamine sai aga kiiremini ja kergemini jalad alla. Põhjustas seda asjaolu, et kursused neis aineis ei olnud teoreetilised, vaid praktilised. Kursuslased pidid ise süstemaatiliselt läbi tegema kõik need tööd, millega neil tuli klassi minna. Töötades jäi oskus püsima, kusjuures omati ka edasiandmise viisid.

Korraldused koolide alal kestsid edasi. Algul ei nõutud koolidelt tunniplaanide esitamist. Esimestel reisidel selgus, et tunniplaanide kinnitamine on tarvilik, et vältida kõrvalkaldumisi ametlikest kavadest. Kui õpetajatele hakati tasu maksma antud tundide arvu alusel, siis muutus tunniplaanide kinnitamine mõõdapärasemaks. Et tunniplaanid oleksid ühtlased ning ülevaatlikud ja sisaldaksid kõike tarvilikku, siis töötasin välja vastava vormi. Selle järel trükiti tunni-

plaanide plangid kohalikus trükikojas, kust koolid neid osta said.

Et ei oleks juhuslikkust ainete paigutamisel tunniplaanis, tuli koolidele ka selles juhatusi anda. Siit peale loobusin ma tülikast šapirografeerimisest ja hakkasin tarvitama trükisõna. Teadusmeeste eksperimentidele toetudes koostasın pikema artikli "Koolitöö väärtavus", mis avaldati tolleaegses pedagoogilises ajakirjas "Kasvatus" nr. 12 - 1922.a. Artiklis märkisin, missugused ained on rohkem väärtavad ja missugused ajad on sobivamad nende tunniplaani paigutamisel jne.

Uus kool erines suuresti endisest - tsaariaegsest koolist nii õppeainete kui ka õppeviiside poolest. Lapsevanemad ei suutnud aru saada uuenduste tähtsusest. Uusi aineid - tööõpetust, joonistamist, kodulugu ja ka õppekõike peeti ülearuseks aja raiskamiseks. Tuli rohkesti selgitustööd teha koosolekutel. Koosolekuid korraldasın õhtuti neis kooles, kus õõbisın. Algul olid need peamiselt lastevanematele määratud. Hiljem pidasin ma, samuti õhtuti, terve seeria loenguid kasvatusteadusliste küsimuste üle. Rõõmustaval viisil võttis neist loengutest osa ka rohkesti noort rahvast. Alati olid ruumid tulvil. Kuulati väga tähelepanelikult. Kõigest paistis, et rahvas otse janunes seesuguste teadmiste järele. Üks õpetaja rääkis, et ema, kellel koolis õppis väga vallatu poiss, olevat õelnud: "Kui ma vähegi sellest, mis täna kuulsın, oleks teadnud, ma oleksın küll oma poega paremini kasvatanud." Loomakasvatuse kõrval, millele suurt rõhku pandi, oli laste kodune kasvatus miskipärast päris

unarusse jäetud. Tundsin nagu tarvidust ka sel alal midagi teha. Üks talv oli õige loengutetihe, pidasin umbes loo loengut, suuremates keskustes kuni 3 loengut öhtu kohta.

Trüki jaoks kirjutasin brošüüri "Meie kool", milles põhjendasin kooliuuenduste tarvidust. Maakonnaavalitsuse kullul trükiti brošüüri nii suurel arvul, et koolid võisid neid jagada kõigile oma kooli lastevanematele. Ka teiste maakondade koolivalitsused tellisid brošüüri oma koolide jaoks. Praegu seda brošüüri lehitsedes võib märkida, et selle põhimõtted on kooskõlas ka nõukoguaegsete kooli eesmärkidega: kool peab õpetama lapsi tööd armastama ja oma hääti tehtud töö üle rõõmu tundma.

Uue kooli propageerimiseks otsustas maakonna haridusnõukogu minu ettepanekul korraldada 1922. aastal koolinäitused Väike-Maarjas, Jõhvis ja Rakveres - iga koolinõuniku piirkonna keskses. Näitused kestsid igas kohas kaks päeva. Nad andsid uue kooli tööst tõhusa pildi. Õpetajad jälgisid näitustel huviga uute ainete eriteadlaste esinemisi, mille juures ettekannote illustreerimiseks kasutati näituse eksponaate. Esimene näitus oli maikuu lõpul Väike-Maarjas. Selle kogemusi kasutati ära teiste näituste korraldamisel juunikuus. Täieliku näituse aruande esitasin maakonnakoolivalitsusele ja haridusministeeriumile.

Arusaamatusi ja segadusi tekitas 1920.a. antud haridusministeeriumi määrus keelte asjus. Selles nõuti, et võõrkeelena 4. klassist peale tuleb õpetada inglise keelt, vaid erakorraliselt võib selle asemel olla vene keel. See määrus tuli üllatusena, sest õpetajad ei olnud selleks ette valmis-

tatud, maaõpetajad ei olnud seda keelt oma kõrvaga kuulnudki. Julgesin värske ametnikuna juhtida sellele <sup>haridus</sup>haridusministeeriumi tähelepanu. Sealt minule saadetud kirjas põhjendati antud määruse tarvidust ja lisati juurde, et määruised hakkavad kehtima siis, kui ametis olevad isikud määruse andjaga ühes suunas töötavad. Viimane oli nähtavasti mõeldud märkusena mulle minu julguse pärast. Loomulikult pidi koolides püsima jääma vene keele õpetamine, peale mõne erandi. Oma esimesel reisil nägin siiski ühes Alutaguse 4. klassilise kooli (Atsalama) tunniplaanis figureerimas inglise keele (tunniplaanide kinnitamist siis veel ei olnud). Küsisin, kes seda õpetab. Vanaldane meesõpetaja vastas, et tema teeb seda, ta olevat eelmisel suvel ise õppinud seda raamatu järgi. Võib arvata, kuidas võis sel puhul kõlada inglise keel. Mis teha, aravti et ülemuse korraldust tuli täita. Ainult pärast keeltemääruse ilmumist hakati keskkoolides ja õpetajate seminarides inglise keele õpetamisele rõhku panema ja inglise keele kursusi korraldama.

Kui keeltest jutt on, siis meenub mulle, kuidas ma kord keelte küsimust lahendamas käisin. Narva jõe taga oli meil kolm valda - Narva, Kose ja Permisküla. Esimeses neist (põhjapoolsemas osas) elasid ingerlased. Nende koolide õppekeele asja tuli mul 1920.a. sügisel lahendada sõita. Nimelt olid seal käinud mõned soomesõbralikud mehed ja ingerlaste keskel kihutust teinud, et nad oma koolides soome keele võtaksid õppekeeleks. Seal oleks võinud õppekeeleks olla ka kas vene või eesti keel, sest neid mõlemaid viimaseid valdasid külaelanikud. Kokkukutsutud lastevanemate koosolekul alustasin

läbirääkimisi vene keeles. Arutluse käigus aga selgus, et kõik koosolijad kõnelevad ka eesti keelt. Siis jätkus kõnelus eesti keeles. Laste tulevikku silmas pidades palusid lapsevanemad, et neil kooli õppekeeleks jääks eesti keel, sest soome keele puhul oleks lastel pärast algkooli haridustee kinni, Soome mad ju oma lapsi saata ei saa. Lastevanemate soov rahuldati valitsuse poolt. Nii siis laheneski ingerlaste juures kooli õppekeele küsimus.

Samal sügisel käisin ma veel ka narvataguses Kose vallas tutvumas koolioludega ja sügisese õppetöö algusega. Permisküla vallas jäi mul käimata.

Et kõiki koolinõunikule pandud ülesandeid tulemustega täita, tuli mul kogu aeg oma silmaringi laiendada ja oma teadmisi sel alal täiendada. Selleks tuli käia kursustel ja loengutel, lugeda rohkesti vastavat kirjandust ja võtta ette ka välismaa reise sealsete koolioludega tutvumiseks. Esimene ekskursioon oli Soome. See oli 1920.a. mais ja kestis 10 päeva. Sellest võtsid osa peale 8 koolinõuniku veel 3 seminari direktorit ja mõned haridusministeeriumi töötajad. Tutvasime seal iga liiki koolidega nii linnades kui maal. Vastuvõtt soomlaste poolt oli väga sõbralik. Väliselt olid Soome koolid igal pool meie koolidest ees - majad korralikud ja hästi varustatud. Oli värskust ja hoogu näha käsitöö ja joonistamise õpetamisel, ka maakoolidel olid oma töötoad. Teiste ainete metoodikas me palju uudist küll ei näinud. Siiski oli see reis heaks kooliks meie uue kooli ehitajaile. 1920.a. septembrikuu "Kasvatuses" on avaldatud 5 pikemat artiklit toleaeagse Soome koolikorralduse kohta. Need on

kirjutatud ekskursioonist osavõtjate poolt.

Teine kord välismaa koolioludega tutvumiseks avanes mul 1928.a. <sup>Budapestis peetud</sup> Soome-Ugri kongressi puhul. Ehkki aeg koolide külastamiseks siis ei olnud kuigi sobiv, oli juunikuu ja koolid valmistusid tööd lõpetama, siiski õnnestus meil näha kooli Budapestis ja ka maal. Südamis soov oli näha ka Viini kooli. Oli ju Viinil siis oma kooliuuenduse poolest ülemaailmne kuulsus. Viin oli haridustegelaste Mekkas. Sinna voolas koolitegelasi kokku igast ilmakaarest. Ka mõnel meie mehel läks korda viibida pikemat aega Viini koolides. Nad rääkisid valmistusega nähtu üle. Olid kogunisti uhked selle üle, et nad seal käinud olid. Ei ole siis ka ime, et igatseisin oma silmaga näha seda, mida kõrv oli teistelt kuulnud. See õnnestuski. Pärast kongressi Budapestis sõitis grupp koolimehi Viini. Mõned meist olid seal varem käinud ja võisid olla seega teejuhiks. Paljuid kooli me seal külastada ei saanud eespool märgitud põhjusel. Siiski midagi nägime. Silm ja kõrv haaras ahnelt seda, mis ette puutus. Ja tulemuseks oli pettumus. Kui kõigest kuuldust-nähtust sügisel oma ringkonna õpetajaile kõnelesin, siis pidin märkima, et ka Viinis polnud "taevas maa peal". Reis kasutu muidugi ei olnud. Üks mis mind rahustas oli see, et mul sai selgeks, et seal käinud kolleegid olid mõndagi liialdanud. Nüüd võis rahuldustundega "päevakorras edasi minna", ise "oma saart" otsides.

Kursusi haridustegelastele korraldati mitmesuguseid ja paljudes kohtades. Peale eespool nimetatud kolmeaastasi suvekursusi algkooliõpetaja kutsesaamiseks olid Tartu ülikooli

juures pedagoogilis-metoodilised kursused keskkooliõpetajate ettevalmistamiseks, 1921.a. suvel võtsin neist osa ajaloo- ja psühholoogia osakonnas. Viimast ainet luges professor K. Ramul, korraldades ülikooli psühholoogia kabinettis igasuguseid eksperimente. Neist loengutest oli mul suur kasu oma kutsetöö jaoks. Võtsin osa ka nn. kasvatus-teadlistest nädalatest. Neid korraldas Eesti Õpetajate Liit. Esimene selline nädal oli 1922.a. suvel juuli-augustikuus. Nädala töö ülesandeks oli tutvustada Eesti õpetajaid ja haridustegelasi töökooli põhimõttega. Oli ju töökool kooliuuendajate hüüdsõnaks, mis määras metoodilise töö suuna. Töökooli teostamine oli käimas Austrias, Saksamaal ja mujal. Nädalale oli lektoriteks kutsutud Saksamaa nimekad koolimehed. Nädala jooksul nad siis kõnelesid, kuidas õppeainete õpetamisel töökooli põhimõtet teostada saab. Loengud peeti saksa keeles, oletades, et meie inimesed nii palju saksa keelt valdavad, et võivad kõigest aru saada. "Kasvatuse" toimetus aga kahtles selle oletuse juures ja avaldas lühidalt loengute sisu ajakirja seitsmes numbris. Ühel teisel haridustegelaste kokkutulekul esines loengutega Londoni pedagoog mr. Lynch. Tema tutvustas kuulajaid moodsa õpetamisviisiga, nimelt Dalton-plaaniga. Ise ta nähtavasti vähe uskus selle õppeviisi paremusse. Ta rääkis ironiseerivalt sellest, missuguse korralagedusani võib koolitöö minna selle tööviisi vääralt tõlgitsemisel. Talt küsiti, kas Londonis on palju seesuguseid kooli, kus Dalton-plaani puhtal kujul tarvitatakse. Ta vastas tähendusrikkalt sellele küsimusele, et üks õpetaja olevat katsenud,

aga tema olevat surnud. Tema loeng tõlgiti ettekande ajal lausete kaupa. Teisel kasvatusteadlisel nädalal, mis peeti 1925.a. augustis, oli põhialineks eesti keel ja kodulugu. Siin olid lektoriteks juba oma parimad pedagoogid: eesti keele alal - J. Semper, Rud. Reiman, E. Martinson ja koduloo alal - J. Kõis, meie töökooli propageerija. Aastate jooksul peeti veel igasuguseid teisi kursusi, ühestki neist ei saanud ma eemale jääda, sest tuli ju kõigega kursis olla, et haridusvankrit õigesti juhtida.

Kursused, loengud ja ka ekskursioonid olid küsimuste vastu vaid huvi äratajateks, probleemidesse süvenemiseks tuli aga palju lugeda ja uurida. Lugeda sai tol ajal vaid läänepoolset pedagoogilist kirjandust, idapoolne oli suletud piiri tõttu kättesaamatu. Ei olnud võimalik rohkearvulisest kirjandusest ise paremat valima hakata. See oleks võtnud rohkesti aega, mida oli aga napivõitu. Oli meil koolitegelasi, keda paelus vaid mõni üksik aine. Need siis hakkisid selle aine kohta igasugust kirjandust ja märkisid loetust parimad teosed. Nende parimate teoste kohta saingi ma andmeid eriteadlastelt ja muretsesin need teosed ka enesele. Üks neist oli eriti kasulik teos, nimelt A. Rude "Methodik des Volk<sup>4</sup>schulunterrichte". Selles oli iga õppeaine käsitlemise kohta avaldatud paljude koolimeeste seisukohad. Oma seisukoha ütles autor kokkuvõttena analüüsi lõpus. Lugesin ka teisi teoseid iga üksiku aine kohta ja tegin väljakirjutisi. Lugeda tuli ka teise eesmärgiga. Pikeemat aega õpetaja ametis olles ei olnud ma siiski kõiki aineid õpetanud ja peensused nende kohta olid ajajooksul

ununenud. Pealegi oli omal ajal kõik õpitud vene keeles, eestikeelsed terminidki olid võõrad. Tuli siis meelde tuletada ja õppida, et kodus olla kõikides ainetes, vähemalt 6-klassilise algkooli ulatuses.

Kui niiviisi enesel olid kujunenud kindlad seisukohad ainete ja nende meetodite kohta, siis algas esialgse suu-  
rest laastust lõõmise järel <sup>19</sup>higne koolitöö õigesse roo-  
passe juhtimine. Seda, n.ö. lihvimise tööd ei saanud tegema hakata kõigis aines korraga, tegin seda järk-järgult. Kõige-  
enne võtsin käsile eesti keele, mille väärast käsitlemisest eespool juttu oli. Algasin aabitsa kursusega. Meil olid ju-  
ba ilmunud töökooli põhimõtteil koostatud aabitsad, nimelt Kuulbergi ja Oro-Nurmiku omad. Nendega ei osatud aga midagi peale hakata nende väheste teksti sisalduse tõttu. Nii mõne-  
gi autori poolt oli juba kirjutatud, kuidas tuleks uue aabitsa järgi töötada, see kõik oli aga vaid teooria, prak-  
tika jaoks osati sellest vähe välja tuua ja rakendada. Asi nõudis parandamist. 1925.a. avaldasin trükis brošüüri (64 lk) "Kuidas õpetada lugema ja kirjutama". Selles on kaks osa: 1) üldised põhijooned, 2) praktiline osa ühes õppevahendite loeteluga. Vahenditest lugema õpetamisel ("lugemismasin" jt.) ilmus mul hiljem veel eri artikkel ajakirjas "Eesti kool". Teises osas on näidatud, kuidas iga häälik koos tähega tuleb läbi töötada. Selleks on antud vastav materjal ja juhatused kokkulugemise harjutusteks. Brošüüri lõpul on pärast kirjutama õpetamise osa 1½ lk. kirjanduse loetelu lugema ja kirjutama õpetamise kohta. Et töö hakkaks ilmet võtma, oli sellestki vähe. Tuli veel kõnelda ja korraldada näidistunde

jne. Käsiraamat soovitati <sup>4</sup>Karidusministeeriumi poolt ka rahvaraamatukogudele, et ka lapsevanemad uue lugemaõpetamise meetodiga tutvuda saaksid. Pikem minu kirjutis kirjutama õpetamisest üldse ilmus samal (1925.a.) ajakirjas "Kasvatus". Valmistasin ka tabeli õpilase seisu kohta kirjutamisel eest- ja kõrvalvaatena, mis trükitult suure õppevahendina koolides tarvitusele võeti.

Eespool oli juttu sellest, missugust mehhaanilist vähearendavat tööd tehti lugemistunni enamikus meie koolides, mitte ainult minu jaoskonnas, vaid ametivendadelt saadud andmeil kogu vabariigi koolides. Olukorra parandamiseks tuli tõsisemaid samme astuma hakata. Senine lugemistunni mehhaaniline töö tuli muuta last arendavaks loovaks tööks lugemistunni kõigis osades. Selle tööga tuli alustada juba aabitsakursuse osas nagu märkisin oma vastavas brošüüris. Tarvis oli õpetada lapsi lugema teadlikult, mõttega jälgima loetava sisu, lugedes piltides nägema. Kuidas seda teha, puudutasin lühemates ja pikemates kõnelustes õpetajatega, demonstreerisin vastavaid võtteid näitetundides ja parajal juhul koole külastamisel emakeele tundides. Andsin emakeele õpetajaile trükitult mõneleheküljelise "meelespea". Selles juhtisin tähelepanu emakeele õpetamise eesmärkidele ja tuletasin meelde: 1) vääri võtteid emakeele õpetamisel, küsides, missuguseid eesmäärke saaks nendega taotleda; 2) märkisin paremaid võtteid koos näidetega. Samas vormis olid küsimused ja näited ka grammatiliste harjutuste osas. Minu pikem (10 suurt lehekülge) kirjutis teadliku, mõttega lugema õpetamise kohta ilmus 1937.a. "Eesti Koolis". Enne selle

artikli avaldamist kõnelesin sellest küsimusest ühel ülevabariigilisel koolinõunikkude nõupidamisel, mille järel mind kutsuti esinema selle referaadiga ka Tallinna õpetajate kokkutulekul. Nii tuli ikka ja ikka aastate jooksul puudutada seda küsimust nii sõnas kui kirjas ja praktiliselt seni kui töö hakkas ilmet võtma.

Töö eesmärkide üle järele mõeldes ja parematest võtetest virgutust saades hakkasid õpetajad ise ka selles suunas tegutsema ja täiendavaid võtteid leiutama. Olgu selle kohta väike näide. Ühe kooli esimeses klassis loeti lühikest palakest. Lugemise järel kutsuti üks õpilane klassi ette seda jutustama. See toimus täiesti raamatu sõnadega. Meel läks päris pahaseks ja haledaks seda kuuldes. Taibukalt õpetajalt ei oleks seda oodanud. Siiski oli midagi iseäralikku märgata. Jutustamist, eriti kui seda tehakse raamatusõnadega, klass tavaliselt ei kuula. Siin kuulas klass aga pingeliselt ja kui jutustaja lõpetas, siis tõusis kätemeri. Kõik tahtsid midagi öelda. Selgus, et õpetaja oli soovitanud jutustamise ettevalmistamisel teha pala sisus mõningaid muudatusi, kõrvalhüppeid. Klass jutustamise ajal püüdis hoolega avastada need kõrvalhüpped ja jutustamise lõpul õpilased kõnelesid siis neist. Nii õpetati õpilasi jutu sisu kontrollima, mitte vaid sõnu.

Lugemistunni ümberkorraldamine uute põhimõtete kohaselt tuli läbi viia kogu algkooli ulatuses. Kui 5. ja 6. klassi jaoks kehtestati standartlugemikud, siis püüdsin õpetajatele abiks olla lugemike palade prepareerimisel. 1939.a. avaldasin mõlema klassi jaoks eribrošüürid, mille sisuks

oli peale metoodilise eessõna näpunäited kõikide proosapalade läbitöötamise kohta järgmise kava järgi: 1) vihjed võimaliku sissejuhatava vestluse kohta (kus see tundus tarvilik olevat), 2) pala kavastamise projekt, 3) ulesandeid mõtlemiseks, mis nõudsid tähelepanelikku lugemist, 4) juhisid jutustamisviiside kohta, 5) paladest väljakasvavad võimalikud teemad kirjandite jaoks. Neid tööjuhatusi tarvitati ülevabariigiliselt.

Grammatiliste harjutuste alal hakkasid koolides kaduma eespool mainitud Petersoni ja Rulli õpikud - uusi trükke neist enam ei ilmunud. Nende asemel hakkasid levima Fr. Puusepa "Keelelised harjutused". Neid harjutusi esitati ja kirjutati samuti kui eespool kirjeldatud. Keeleõpetuse alal oli seesugusest tööst vähe kasu. Kui esitasin klassile mõningaid küsimusi läbikirjutatud keeleliste nähtuste kohta, siis enamasti vaigiti, sest harjutusi kirjutati mehhaaniliselt, puudusid eelnevad seletused ja pärastised kokkuvõtted. Väära ilme ja mehhaanilisuse andsid tööle ka harjutuste tööjuhised. Nii nimisõna osas nõuti ikka ja ikka paljude sõnade käänamist kõigis käänetes. Ja vihikud muudkui tähtsusi käänamisharjutustega. Puusepp ei mõtelnudki ette võtta oma õpikute parandamist. Ilmusid ikka uued "muutmata" trükid.

Keeleõpetuse parandamiseks tuli midagi ette võtta. Meie kooli metoodilise töö aluseks oli pandud ju töökool. Sel põhipõhimõttel tuli lastes arendada vaimset isetegevust, lapsi tuli panna nähtusi vaatlema ja uurima nende põhjusi. Seesugusel tööil pidi olema kolm momenti ja nimelt: nähtuse vaatlemine, vaatluse kohta järelduse (kokkuvõtte) tegemine ja

siis alles harjutus nähtuse kinnit<sup>u</sup>tamiseks. Neil alustel hakkasin ma materjali koguma uut tüüpi harjutustiku koostamiseks. Puusepa õpikutes olid kahe klassi harjutused koondatud ühte raamatusse. Jäin ka selle korralduse juurde liitklasside olemasolu tõttu ja ka sellepärast, et mõningaid nähtusi tuli käsitleda kontsentriliselt. Seega oli siis eelmise aasta materjal kordamiseks käepärast. Minu õpikute uudsuseks oli ka see, et ma soovitasin ja andsin ka ise harjutustele sisu määrava pealkirja. Seesugune pealkirjade andmine on üle kandunud ka nõukoguaegsetesse harjutustikkudesse. Ka pidasin ma sobivamaks, et õpilane kirjutaks tööjuhatause oma vihikusse mitte käsikivas kõneviisis, vaid mina-vormis (märgin ..., kriipsutan alla ... jne.). Esimesele klassile tuli algul anda harjutusi ära kirjutamiseks kirjutatud kirjas. Et meil olid tähekujud veel normeerimata ja üldse puudusid igasugused juhtnõõrid kirja kohta, siis tuli siin talitada omapead. Uurisin kirja katkestamata joone põhimõtet ja andsingi oma 1. ja 2. klassi õpiku esimeses trükis sellekohaseid näiteid. Hilisemates trükkides tuli käia <sup>K</sup>haridusministeeriumi poolt kehtestatud normaal-kirja alustel. Nii siis 1929.a. sügisel ilmuski trükist minu esimene harjutustik "Vaatlusi ja harjutusi õigekirja õppimiseks" (1. ja 2. õppeaasta). Metoodilise kirja andsin eraldi lehel. Et aga lehed sageli õpetajate kätte ei sattunud, siis avaldasin edaspidi metoodilised juhatused õpikutes eessõnadena. Kirjastuse kulud kandsin ise. Nii ka minu teiste õpikute puhul. Tegin seda kahel põhjusel - et õpikud oleksid kvaliteetsemast materjalist ja et nende hind

oleks mõõdukas. Kirjastused neid kahte nõuet iga kord silmas ei pidanud. Raamatuid ma ise ei levitanud. Raamatud andsin levitamiseks üle esmalt V. Tammani kirjastusele ja kui see oma tegevuse lõpetas, siis kirjastusühisusele "Loodus". Lepingute põhjal maksid kirjastused mulle müüdud eksemplaride eest teatud protsendi. Sellest katsin kõik trükkimisega ühenduses olevad kulud ja sain ka väikest honorari. Haridusministeeriumi kooliraamatute-komisjoni otsusega lubati raamat koolides tarvitusele võtta. Ka avalikud arvustused ajakirjus ja ajalehis ("Kasvatus", "Postimees" jt.) pooldasid uue süsteemiga uut õpikut. Esialgselt kavatsesin piirduda vaid I õpikuga. Et aga õpik sai õpetajate poolehoidu osaliseks ja sooviti näha sellele järke, siis jätkasin oma tööd harjutustike koostamisel kõigi algkooli kuue klassi jaoks. Metoodilised alused jäid endisteks. Nii ilmus trükist 1930.a. II harjutustik (3. ja 4. õppeaastale) ja 1931.a. - III (5. ja 6. õppeaastale). Ka neid õpikuid arvustati avalikult ja tehti seda põhjalikult (vt. "Kasvatus" 1932.). Et arvustajal olid mõned kriitilised märkused tekkinud väärarvustuse tõttu, siis tuli mul samas avaldada oma vastuväited. Oli märkusi ka õpikute keelelise külje kohta. Neid õiendas õpikute keeleline korrektor ülikooli lektor J.V. Veski. Üldiselt tunnistati minu õpikud paremateks kõigist endistest sellesarnastest oma kindla süsteemi poolest. Märgiti, et neid saab tarvitada, "iseseisva töö käsiraamatutena". Raamatud hakkasid ülevabariigiliselt kiiresti levima. Peaaegu iga aasta tuli anda uusi trükke. Mõned raamatud jõudsid viienda trükini. Nad olid tarvitusel ka nõukoguaeg-

setes koolides (1940/41. õppeaastal). "Keeleliste harjutuste" autor Fr. Puusepp oli mulle väga pahane, et ma olevat õpikute hinnad alla viinud. Nagu varem öeldud, olin ma ise hinna kalkuleerijaks ja määrajaks, mitte kirjastus, sellepärast võisin ma, mitte suurt kasu taga ajades, ka hinda alandada. Nii oli minu III õpiku hinnaks 1 kr. 10 senti, kuna Puusepa samalehekülgedearvuline III õpik, olles pealegi hästi halvemal paberil, maksis 1 kr. 60 senti. Milli-ne suur liigkasu võtmine!

Ka õpilaste klassivälise lektüüri asi vajab korraldamist. Õpilaste raamatukogudesse oli sattunud rohkesti ebasobivat kirjandust, kogude täiendamine uute teostega toimus väga juhuslikult, sest puudus soovitud raamatute nimestik. Tuli asuda selle koostamisele. Selleks kasutasin koolide abi. Palusin kõiki oma jaoskonna kooli teha oma õpilasraamatukogu raamatute nimestikust ära kirja, milles soovitud raamatud tulid märkida plussiga ning ebasobivad miinusega. Koolid saatsid need ära kirjad oma õpetajate ühingu juhatusale kokkuvõtte tegemiseks. Saadi niiviisi õpetajate ühingute arvule vastavalt viis nimestikku. Nendest viiest nimestikust koostas ühe üldise nimestiku, milles aset leidis täpselt looeteost. Selle nimestiku vaatas läbi Maavalitsuse haridusosakonna juures moodustatud komisjon, kes jättis välja veel rohkesti teoseid ja täiendas nimestikku uuema ja parema kirjandusega. Nii valmis õpilasraamatukogudele soovitatud raamatute nimestik, mis sisaldas 450 teost. Nimestiku laskis Maavalitsus 1931.a. trükkida ja saatis kõigile koolidele juhtnõuiks õpilasraamatukogude korraldamisel ja täiendamisel.

sel. See saadeti ka teistele maakonnakoolivalitsustele tutvumiseks. Nimestik kehtis Virumaal seni, kui Haridusministeeriumil valmis uus üldine sellekohane nimestik.

1934.a. alustas Eesti Koolinõunikkude Ühing kogu vabariigi ulatuses uurima sundusliku kuueklassilise algkooli lõpetaja võimeid, teadmisi ja oskusi kõikide algkooli õppeainete alal. Tehti seda testide ja ankeetide abil. Iga ala jaoks oli määratud eri vabariigi osa. Eesti keele test korraldati kõigis Virumaa algkoolides koos linnadega, Harjumaa I koolinõuniku ringkonnas, osas Tallinna ja Nõmme linna ning Petserimaa eesti õppekeelega algkoolides. Eesti keele testide läbitöötamine ning kokkuvõtete tegemine anti minu hooleks. Kõik materjalid nimetatud ringkondadest saadeti selleks minu kätte. Test haaras lugemisoskust, keeleõpetust, õigekirja, kirjavahemärke, sõnavara, kirjandust ja klassivälist lugemist. Ülesandeid oli üldse 200. Töö testide ja ankeedi andmete läbitöötamisel ning kokkuvõtete tegemisel oli väga pingerikas. Võrdluseks ja ülevaate saamiseks koostasın 4 diagrammi ja 12 tabelit. Tehtud töö käsikirja saatsin Koolinõunikkude Ühingule, kes Haridusministeeriumi kulul avaldas selle trükkis eri brošüürina pealkirja all "Eesti algkooli lõpetaja oskused ja teadmised emakeele alal". Samasugused brošüürid ilmusid ka teiste ainete kohta. Need koostati teiste maakonna ja linna koolinõunikkude poolt samal aastal korraldatud testi andmete põhjal. Need brošüürid on väga huvitavad ja nad annaksid rohkesti materjali võrdluseks nõukogudeaegse kooli õpilaste teadmistega. Mul on neid skülinud õige mitme aine kohta.

Kirjutuse senisest osast võib ehk paista, et ma koolinõunikuna instrueerisin koole vaid koduloo ja eriti emakeele alal. Seda tuli küll eeskätt teha, sest kodulugu oli meie koolis uus aine ja emakeele kui peaaone käsitletus tuli põhjalikult ümber korraldada, et see oma kivinenud vähearendavast olekust välja pääseks. Sellest ei saa aga järeldada, et teised ained mul päris tähelepanemata jäid. Seda küll mitte. Kõikide juures tuli peatuda, ehkki vähemas ulatuses. Võtsin ained käsile järk-järgult.

Ajaloo õpetamisel oli märgata elutut tööd, peaaajalikult raamatust pähetuupimist. Püüdsin leida selle aine jaoks paremat käsitletusviisi. Jäin, peamiselt nooremates klassides, peatuma belletristlikule meetodile. Käsiraamatuteks sel alal märkisin Parijõe "Möödunud ajad jutustavad" ja vanemates klassides ajaloo lugemikud ning algallikate kogud. Saksa-keelses koolikirjanduses leidsin ajaloo tundide jaoks rohkesti sellelaadilisi preparatsioone. Valmistasin allikate põhjal pikema ettekande järjekordse õpetajate nõupidamise jaoks. Ettekandele järgnes esitatud põhimõtteil ülesehitatud ajalootund, mille andis kohalik ajalooõpetaja minu lavastusel. Nii oli selle aine käsitletuse ümberkorraldamisele alus pandud, mida siis edasi arendati kursustel jm.

Matemaatika õpetamine kippus elust irduma. Tundides piir<sup>u</sup>di vaid raamatuülesannete lahendamisega. Kui õpilastelt mõnikord küsisin, kus neil elus on tulnud arvutada, siis vastati, et seda tehakse matemaatikatunnis ja et ülesandeid leidub vaid õpikuteest. Et seesugusel õpilaste ja ka õpetajate arvamisel jalad alt ära lüüa, hakkasin ma, toetudes välismaa

ja ka meie oma matemaatikute seisukohtade<sup>le</sup>, propageerima matemaatika õpetamist algklassides ilma ülesannetekoguta. Ei saanud selle juures piirduda vaid teoreetiliste juttudega, tuli ka praktikas näidata, kuidas seesugune õpetus teostatav on. Koostas in käsiraamatu õpetajaile, mille pealkirjaks panin "Arvud elust". Käsiraamat sisaldas, peale sisesejuhatava osa, 150 esimese klassi matemaatikatunni preparatsiooni. Iga tunni jaoks oli märgitud kaks osa: A - õpetaja töö klassiga, B - õpilaste iseseisev töö. Mõne tunni C - osas oli naljaülesandeid, mõistatusi jne. Raamat sai ~~Ka~~ <sup>Ka</sup> ridusministeeriumi loa ja ilmus trükist 1937.a. Ta hakkas levima vabariigi koolides. Päris puhtal kujul teostati matemaatika õpetamist sel kujul algul vaid üksikutes koolides. Suund oli siiski näidatud. Ühel Virumaa õpetajate kokkutulekul esines, mulle üsna ootamata, üks mitte minu jaoksõnna õpetaja ettekandega matemaatika õpetamisest. Ta nimetas töötamist minu käsiraamatu põhimõtteleil pöördepunktiks matemaatika õpetamisel. Ühes minu jaoksõnna koolis leidsin, et matemaatika õpetamine ilma ülesannetekoguta toimus mitte ainult 1., vaid ka 2<sup>ja 3.</sup> klassis. Selle juures oli arvutamisoskus küllaltki arenenud. Peaasi oli aga, et osati orienteeruda elulistest küsimustes, raamatu- ja luuletatud ülesannete asemele olid asunud - arvud elust. Viimase väite tõenduseks üks näide: olin koolis õõbinud. Kool asus endises mõisa pargis. Ilusal kevadisel hommikul jalutasin pargis. Algas matemaatikatund esimeses komplektis (1 - 3 kl.). Õpilaste iseseisev töö toimus igasuguste vahenditega. Nagu kombeks, soovisin ka ise rääkida, seekord 1. klassiga. Hakkasin esitama päris tõenäolist üles-

annet: hommikul pargis kõndides nägin varblasi .... Kui üks tütarlaps kuulis sõna "nägin", hakkas ta muhelema ja ütles endamisi - midagi teie ei näinud. Nii nagu mina alustasin oma ülesannet, nii alustatakse ju kõiki luuletatud ülesandeid. Luule aga nende laste hinge ei mahtunud, nad olid harjunud opereerima reaalarvudega. Sellepärast ka see õpilase süütu spontaanselt öeldud repliik ei saanud mind pahandada, vaid vastupidi - rõõmustas kogunisti: töö matemaatika õpetamise uues suunas oli tulemusi andnud.

Ma püüdsin ikka õpetajate tähelepanu juhtida sellele, kuidas matemaatika reegleid ja probleeme saab lihtsamalt ja elulisemalt ning meeldejätkvalt seletada. Kirjutasin sel teemal pikema artikli, milles puudutasin seesuguseid küsimusi kogu kuueklassilise algkooli matemaatikakursuse ulatuses. See artikkel avaldati 1939. aastal meie pedagoogilises ajakirjas "Eesti Kool".

Siin veel nimetamata ainete (tööõpetus, joonistamine jne.) kohta said õpetajad põhjapanevaid teadmisi ja oskusi peaaegu igal suvel korraldatud ainekursustel. Osavõtt kursustest oli õpetajail vabatahtlik, sellele vaatamata olid kursused rohkearvulised. Kursustel saadud teadmisi ja omandatud oskusi ei jäetud vaid enesele, ei maetud vaka alla, vaid jagati teistega, kes olid teiste ainete kursustel olnud või ei saanud mõnesugustel põhjustel kursustest osa võtta. Nähtust-kuuldust kõneldi traditsioonilistel õpetajate kokkutelekutel, mida korraldasin iga sügisel õppetöö algusel. Käsitöö ja joonistamiskursustest osavõtjad tõid neile koosolekuile kaasa terve näituse oma kursustel tehtud töödest. See

andis suurt hoogu töödele ka teistes koolides. Sügiseste kokkutulekute päevakorras oli ikka ülevaade eelmise õppeaasta koolitöö tulemustest ja muljetest ning ka teisi küsimusi. Näiteks üks 1937.a. säilinud päevakord: 1) Möödunud kooliaasta õppe- ja kasvatustöös esinenud puudusi ja abinõusid nende vältimiseks - M. Meos, 2) Mida kavatsen teha eeloleval kooliaastal oma kooli õppe- ja kasvatustöö arendamiseks - O. Siirak, 3) Matemaatika õpetamisest algastmel - M. Meos, 4) Uutest õppe- ja tunnikavadest ning rakendusraamatutest - H. Sakk, 5) Muljeid algkooli juhatajate suvilaagrist - R. Lahi, 6) Koosolekul algatuid küsimusi. Peale sügiseste kokkutulekute korraldasin veel iga õppeaasta kestel nn. pedagoogilisi päevi. Näiteks ühe seesuguse päeva kava 1923.a.: 1) Näitetunnid - a) kodulugu I ja II kl. - õp. Penno, b) eesti keel III, geograafia IV kl. - õp. Martinson, c) kodulugu III, looduõpetus IV kl. - õp. Pedisson. 2) Näitetundide arutlus, 3) Koolitöösse puutuvaid küsimusi. Märkus: Koosolek toimub Kadrina koolis, kus on korraldatud ka Kadrina ja Liiguste koolide õpilastööde osaline näitus. Seesuguseid kokkutulekuid korraldasin koolinõunikkude ringkondade väljakujunemise järel 5 kohas - Väike-Maarjas, Simunas, Vir-Jaagupis, Kadrinas ja Rakveres või Rakvere lähedal mõnes koolis. Vaatamata tolleaegsetele viletsatele liiklemistingimustele oli kokkutulekute osavõtt kohtade kättesaadavuse tõttu ikka saajaprotsendiline.

Oma jaoskonna õpetajate ühingute esindajatega võtsime ekskursioone ette ka õpetajate ettevalmistusasubustesse. Nii 1924.a. käisime tutvumas Võru Õpetajate Seminari tööga.

See seminar oma kooliuueenduslase direktor J. Käisiga teostas töökooli printsiipe. Seminari aastaraamatus "Teel töökoolile" tutvustati laiemaid ringkondi selle tööga. Kooli külastamisel sai oma silmaga näha seda tööd. Seal oli palju õppida. Muu hulgas kasutati seminaris väga palju õpilaste eneste poolt valmistatud õppevahendeid. Neid tehti ka lattu. Sealt sai iga seminari lõpetaja n.ö. kaasavaraks terve kogu igasuguseid vahendeid oma esimesse kooli viimiseks. Kahe päeva jooksul tutvusime seminari tööga igakülgsest. Külastasime ka Tartu Õpetajate Seminari, kus töötasid üldtuntud koolitegelased, nagu dir. J. Tork, õpetajad J. Kuhlberg (Kallak), Fr. Puusepp jt. Ka sealt oli midagi kasulikku kaasa viia. Küll oli siis ühingu esindajatel palju rääkida kolleegidele sügisestel kokkutulekutel. Esindajate hulgas oli muu hulgas praegune ülikooli õppejõud filoloogia dr. V. Altoa, kes siis töötas õpetajana minu jaoskonnas.

[Mind ennast kutsuti tihtipeale kõnelema meetodiliste küsimuste üle ka väljaspoole oma maakonda. Nii esinesin Narvas ja Paldes ettekannetega lugemisõpetamise ja kirjatehnika üle, Pärnus kõnelesin kooliaedadest ja nende tähtsusest koolitöös. Eesti Õpetajate Liidu poolt olin määratud 1928.a. Viljandis peetud õpetajate suvekursustel lektoriks emakeele ja koduloo meetodika alal jne.

Kogu aeg tuli valvel olla ja tegutseda, et moodsamad meetodid õpetamisel läbi lööksid. Õpetajad mõistsid sellise töö tarvidust, võtsid asja tõsiselt ja löid uuenduste kehtestamiseks jõudu mööda kaasa, nagu ühes kohas eespoolgi nägime. Kui tuli ette veel vääratusi, või oli tarvis näidata

tunnis mõnd uut võtet, siis tegin seda, tunni jätkamist enese kätte võttes. Igal aastal tuli jaoskonda tööle uusi õpetajaid, ka otse õppeasutustest. Neidki tuli suunata. Nii mõnigi asi oli neil õppides kahesilma vahele jäänud või jäänud. Nii olid emekeele lugemistunni ümberkorraldamisel tarvitataavad võtted mõne seminari lõpetajail, kes enne lõppu praktiseerisid ka minu jaoskonna koolides, üsna võõrad. Kii- deti need klassis nähtud ja vestluses puudutatud võtted heaks, öeldi aga - kes meile sellest on rääkinud. Õpetajate kohta pidasin ma eri nimestikku, mis, peale andmete hariduse ja töökohtade üle, sisaldas revideerimisaktidest võetud igaaastased õpetaja töö hinnangud. See nimestik võimaldas saada pögusat ülevaadet õpetajate koosseisust ja jälgida nende töö suunda. Nimestik on mul säilinud.

Pikapeale hakkas õppetöö ikka enam ja enam ilmet võtma ja oli hea meel näha, et parem töö hoogustab ja iganenud võtted kaugusse vajuvad. Eespool kõnelesin juba ühes mate- maatikatunnis tehtud tütarlapse repliigist, mille üle rõõ- mustusin. Siin veel sellest, missugune lugemispala ümberju- tustamine oli aset leidma hakanud raamatusõnadega jutusta- mise asemel. Õpilased olid lugemispala lugemisel harjunud pala sisu sisemiselt, nii öelda, piltides nägema. Need pil- dikesed leidusid ka õpilaste töövihikutes. Nad olid õpilas- te poolt jõukohaselt joonistatud. Piltide arv vastas pala kavapunktidele. Õpilane astus oma vihikuga klassi ette ja näitas klassile pilte. Klass vaatles ja vastas, kas esemed piltidel on pala sisukohaselt õigesti paigutatud. Parandati kui tarvis oli. Vaidluse puhul loeti vastavat kohta raama-

tust. Selle järel siis õpilane jutustas pala sisu, seda si-  
semiselt nähtuna. Tarvitati ka palju teisi arendavaid luge-  
mis- ja jutustamisviise. Jutt kõigist uuendatud võtetest  
õppetöös viiks pikale. Üldse, pingne töö kandis vilja.

Ajajooksul paranesid ka tööttingimused. Koolid said ikka  
enam ja enam igasuguseid õppevahendeid. Koolimajade seisu-  
kord muutus suuresti. Nii sai 1/3 minu jaoskonna koolidest  
paremad ruumid - 9 endiste mõisade majades, 19 koolile ehi-  
tati uued majad või parandati olukorda juurdeehitustega.  
Ka eespool nimetatud Salla valla koolidest said uued majad  
Lasinurme ja Tammiku kool, Salla kool asus mõisa härraste-  
majja pärast selle kapitaalremonti.

Nii esimese 20 aasta jooksul paranes tublisti koolima-  
jade seisukord. Kasutasin iga juhust, et virgutada valla-  
mehi tegutsema selles suunas. Juba oma 1922.a. ilmunud  
brošüüris, tuues esile paljude koolimajade viletsat olu-  
korda, juhtisin tähelepanu uute koolimajade ehitamise tar-  
vidusele ja võimalustele. Maakonnaavalitsuse nimel panin oma  
jaoskonnas nurgakivi Kadrina, Kadila, Peresaare uutele koo-  
limajadele.

Koolide ümbrused olid algul väga viletsas seisukorras.  
Nii oli Virumaal vaid 10 % algkoolidest enam-vähem korrali-  
kud viljapuuaiad, 15 % koolist oli kasutada endised mõisa  
aiad, 25 % oli koolimajade juures või ligiduses üksikud ju-  
huslikult kasvavad vilja- või ilupuud ja tervelt 50 % koo-  
lidest olid puudest täiesti lageda ümbrusega. Moodsast koo-  
liaiast ei saanud ühegi kooli juures juttu olla. Kooliuuen-  
duse läbiviimine ilma korraliku kooliaiat oli aga raskesti

teostatav. Tuli siis asuda ka seda ala kohendama. Selleks oli tarvis jälle vastavat kirjandust hankida. Tegin seda eespool märgitud viisil. Meie koolimeestest olid mitmed kooliaia küsimust juba puudutanud. Sellepärast oli selge, et kokkuvõtlikke juhtnööre kooliaia asutamiseks ja selle tähtsuse selgitamiseks tuleb anda koguteoses. Pöördusingi asjatundjate poole ja palusin neid kirjutada artikleid selle teose jaoks. Varsti oligi materjal koos ja teos võis minna trüki ning ilmus 1928.a. Viru maavalitsuse väljaandena, kandes tiitlit "Kooliaed". Selles oli peale eessõna neli artiklit: 1) Kooliaia ajalooline arenemine<sup>m</sup>, aia asutamise ja kasutamise võimalusi<sup>n</sup> - M. Meos, 2) kooliaed algkooli õppe- ja kasvatustöö teenistuses - J. Kõis, 3) kooliaia plaan - A. Lange, Tartu Õp. Seminari aiandusõpetaja, 4) viljapuud ja marjapõõsad kooliaias - E. Taska, aianduse eriteadlane. Raamatu lõpul on pikk kirjanduse nimestik kooliaedade kohta. Raamat saadeti tasuta kõikidele Virumaa koolidele juhtnööriks kooliaedade asutamisel ja korraldamisel. Teiste maakondade valitsused, kes raamatuid tellisid oma koolidele, aitasid raamatu hinna saatmisega trükikulusid kanda. Nüüd algas kooliaedade asutamise ja korraldamise kampaania. Maavalitsus võttis ametisse tagavaraõpetajaks aianduseriteadlase. See sõitis kohadele tutvuma kooliaia asutamise võimalustega ja koostas aiaplaane. Juhatati kätte ka, kust saab istutamismaterjali. Nii hakkas asi edenema ja arenema. Seda arenemist tuli aga jälgida koolide külastamisel. Peale selle moodustati komisjon, kes iga suve sõitis koolid läbi ja koostas kooliaedade ülevaatuse protokolli, mis kirjutati selleks väljatöötatud

plangil. Puuduvate tööde täitmiseks määrati tähtajad. Käisime kolleegidega tutvumas ka Järvamaa paremate kooliaedadega. Asi arenes hoogsalt ja kooliaed muutus suureks õppevahendiks.

Kõigest ülaltoodust võiks välja lugeda, et uues koolis oli kõik korras ja et koolilaev võis täie auru all määratud eesmärgile purjetada. Üldiselt oli see tõepoolest nii. Siiski oli kohendamist ja korraldamist küllalt. Korralduste läbiviijaks koolis olid eeskätt muidugi õpetajad. Õpetajate koosseis, võrreldes alguaastatega, oli suuresti muutunud paremale. Oli kadunud kutseta õpetajate seisus. Koolidesse oli tööle asunud rohkesti parema ettevalmistusega õpetajaid. Ka vanad kutsega õpetajad töötasid edasi. Viimaste hulgas oli ka neid, kellelt oli raske palju uut nõuda, tuli leppida sellega, mis ta võis. Vahele segada tuli vaid siis, kui asi üsna viltu kippus minema. Ka uute õpetajate juures tuli jälgida, et see, mida nad teevad, ikka uus ka oleks ja et sellele uuele ikka veel uut lisanduks.

Koolinõuniku ülesandeks oli koolitöö üldine juhtimine ja töö kontrollimine. Tema tegevuse suunamise kohta andis Haridusministeerium üldised juhtnõuad, oma tööviisi määramisel oli tal aga täielik vabadus. Ta võis teha sügavküüdi, võis ka atra kergelt libiseda lasta. Mina püüdsin esimeste hulka kuuluda. Sellepärast töötasin alati pingsalt. Selle tõenduseks võiks olla kõik eeltoodu. Olgu sellele veel lisatud, et kooli külastades püüdsin ma sügavalt tungida koolitöösse ja kooliellu üldse ning olla abiks seal, kus see osutus tarvilikuks. Õpetaja töö jälgimisel tunnis pidid mul sel-

geks saama töö head küljed ja ka vääratused. Need tõin siis näideteks õppenõukogu koosolekul koolitöö üldisel arutlusel. Õpilaste töövihikute, käsitööde, joonistustega jne. tutvusin pärast tunde aineõpetaja juuresolekul. Vihikute läbivaatamisel suuremas koolis tuli mul sageli istuda üksi hilisööni. Kõigest leitud informeerisin vastavat õpetajat hiljem. Kooli asjaajamise kontrollimine võttis rohkesti aega. Koolikohustuse täitmise asjus tuli kooli kutsuda kas terve hoolkogu või selle esimees.

Koolikohustust puudutades tuleb märkida, et selle täitmise ulatust laiendati seega, et nõuti kooli ikka nooremaid lapsi ja lisati kohustuslikke õppeaastaid. Tehti seda järkjärgult. Lõplikult oli ulatuse piirideks seitsmeaastane iga ja kuus klassi. Juba 1919.a. sügisel pidid kooli ilmuma 9-aastased lapsed ja lõpetama neli klassi. Ka kooliskäimise aega pikendati, alustades õppetööd juba 1. oktoobril ja lõpetades maikuus. Kõik see raskendas koolikohustuse täitmist ja algul paljud lapsed, eriti need, kes olid seotud karjaskäimisega, kippusid sügisel hiljem kooli tulema ja kevadel varem lahkuma. Väiksed trahvimäärad ei kohutanud lapsevanemaid. Eriti halb oli olukord ses suhtes Salla vallas. Hoolkogu poolt määratud trahvid pidi lastevanematelt sisse nõudma konstaabel. See aga viivitas nõudmisega või maksis väiksed summad oma taskust. Sain sellest teada ja informeerisin maavalitsust. Viimane karistas konstaablit administratiivsel teel. Tarvitusele võetud energiliste abinõude tõttu hakkas koolikohustuse täitmine vähehaaval paranema. Koolitöö algus viibis sügiseti sageli ka hilinenud koolimajade

remondi tõttu.

Kõige nähtu-kuuldu üle kandsin andmed oma märkmikku ja tegin need teatavaks koolile. Hiljem koostasid nende andmete põhjal akti, mille andsin üle haridusosakonnale.

Tundides viibides oli mul ikka kombeks kõnelda õpilastega, et saada aimu, kuidas ainek on aru saanud ja kuidas see on omandatud. Mitu korda ühes ja samas klassis viibimisel jäi nii mõnegi õpilase nimi meelde. Kui ise küsisin, võisin ma neid õpilasi siis nimepidi vastama kutsuda. See sünnitas klassis elevust. Pärast tunde märkisin, missugused õpilased paistsid mulle rohkem arenenud olevat ja rohkem teadmisi omavat. Juhtus siis nii, et ma parimaiks nimetasin mõnikord ka neid, kelle kohta õpetajal oli kogunisti vastupidine seisukoht. Ta pidi aga minu küsimuste ajal antud vastuste järel minuga siiski leppima. Järeldus sellest - seesugune õpilane ei olnud asjata klassis istunud, ta oli siiski midagi oma andekuse tõttu omandanud. Võõra küsimuste ajal ta pingutas ja näitas end heast küljest.

Ka huvitas mind õpilaste üldine arenemine, tahtsin teada, mida õpilased on lugenud ja kas ka ajalehti loetakse. Mäletan, seesugune jutt oli mul ühes koolis, vist Tudulinna kooli vanemates klassides. Küsisin, mida õpilased teavad uudist rahvaste elus. Nimetati Hispaania kodusõda. Küsimusele, kuidas seal praegu lood on, vastas üks õpilane hoogsalt: "Franko on omadega läbi." Momendil paistiski olukord seal sarnasena. Elavad ja arenenud lapsed valmistasid mulle alati rõõmu ja see oli nagu ergutuseks mulle minu pikkadel vöisitavatel reisidel.

minu võimeid sel alal tundis. Väike-Maarja Keskkoolis töötasin ma igal pool tunnustatud tulemustega kuni 1951. aastani. Elamispinna kaotamise tõttu Väike-Maarjas olin ma sunnitud samal alal edasi töötama Simuna 7-klassilises Koolis kuni 1957.a., mil lahkusin vanaduspensionile. 1960.a. siirdusin Simunast Viljandisse, kus veedan oma vanaduspäevi oma kadunud venna perekonnas.

Nõukogude korra juures kestis ja kestab praegugi Eesti emakeelse kooli loomine ja arendamine edasi. Ka selleaegsest loomistööst ei ole ma kõrvale jäänud. Väike-Maarja Keskkoolis töötamise ajal toimus see töö küll peamiselt klassiseinte vahel. Tuli hoolt kanda selle eest, et noorte vene keele oskus nii kõnes kui kirjas ei oleks takistuseks kõrgematesse koolidesse pääsemiseks. See aine oli siis pea eksamiaine ja seisis eksamite järjestuses esikohal. Selles ebaõnnestumine võttis võimaluse teiste ainete eksamitele pääseda. Väike-Maarja Keskkooli lõpetanuil tol ajal aga see-suguseid ebaõnnestumisi ei juhtunud. Nende teadmisi vene keelest kiideti kõikjal. Oma õpilaste venekeelsete kirjatöödega ja seinalehtede materjaliga esinesin 1950.a. Rakveres peetud koolinäitusel. Mõne õpilase vihikute ja seinalehtede artiklite komplektid sest ajast on mul säilinud. Minu ühikute tundide konspekte nõuti ka Rakvere pedagoogilisse kabinetti. Seal tutvunes nendega ka Väike-Maarja Keskkooli külastanud "*Импульс* *рабочая*" kaastööline Neginsky ja kirjutas sellest kiitvalt oma lehes.

Ajalehtedele hakkasin ma kirjutama Simuna koolis töötamise ajal, kus mul töökoormus väiksem oli. Nii ilmus koha-

likus rajoonilehes "Kommunismi Koit" juba 1955.a. paar artiklit vene keele metoodika alalt. Selles lehes ilmus 1958.a. ka minu pikem, neljast numbrist läbiv kirjutis "Väike-Maarja kultuurimaja saamislugu". Kaastöö saatmine pedagoogilisele perioodikale algas 1957.a., kui jäin vana-duspensionile. Sest ajast kuni 1962. aastani on "Nõukogude Õpetajas" ja "Nõukogude Koolis" avaldatud 19 minu artiklit. Nende hulgas on metoodilisi kirjutisi emakeele alalt 2, vene keele alalt 4 ja matemaatika alalt 6. Neljas artiklis arvustasin vene keele õpikuid ja kolmes tegin märkmeid vene keele ja matemaatika õppeprogrammide kohta. Kahel korral on toimetus minu kaastööd oma ajalehes tunnustavalt märkinud (1959.a. ajakirjanduse päeva ja 1963.a. ajalehe tuhandese numbril ilmumise puhul).

Eespool oli juttu minu eluläheduse põhimõttele koostatud algklasside matemaatika õpetamise käsiraamatust, mille ladu sõja ajal kirjastusühisus "Looduse" juures ära põles. Et nõukoguaegses matemaatika programmis eksisteerivad samad põhimõtted, siis tulin arvamisele avaldada oma käsiraamat uues trükis, muidugi kohandatult ajale. Haridusministeeriumi õpikute osakonnas oldi minu kavatsusega nõus ja soovitati esitada käsikirj. Tegin seda 1959.a. Matemaatika komisjon (Etverk, Vihman, Lints) oma otsusega pidas "sobivaks avaldada teos käsiraamatuna õpetajale", soovitas aga teha mõningaid parandusi. Täitsin komisjoni soovi ja esitasin käsikirja uuesti. Nüüd aga asus õpikute osakond, ühe oma metoodiku soovil, seisukohale, et materjal tuleb esitada mitte üksikute tundidena, nagu käsikirjas oli, vaid teema-

dena. See muutus oleks teinud töö vaid teoreetiliseks targutamiseks ja ma loobusin edasi töötamast. Siimuna koolis olin 1. klassi õpetajale abiks matemaatikatunni korraldamisel minu käsiraamatu projekti alusel. Õpetajal ja ka mul oli rõõm näha õpilaste innukat individuaalset tööd mitmesuguste vahenditega. Teatava osa läbitöötamise järel andis kontrolltöö õpetajale üllatavalt häid tulemusi.

Nii siis ei ole ma kõrge vanaduse juures pensionil oles koolist ja selle taotlustest eemale jäänud, vaid annan selleks veelgi oma jõukohaseid veeringuid.

*M. Neas*